

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه لرستان

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

عنوان پایان نامه:

برداشت های دیگر گونه مولانا در فیه ما فیه و مجالس سبعه

دانشجو:

علی بازوند

استاد راهنما:

دکتر قاسم صحرائی

استاد مشاور:

دکتر محمد رضا حسنی جلیلیان

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

در رشته زبان و ادبیات فارسی

شهریور ۱۳۸۲

۱۳۸۸ / ۳ / ۱۰

کتابخانه مرکزی دانشگاه لرستان
شماره ثبت کتاب

۱۱۳۳۷۱

صورتجلسه ی ارزشیابی پایان نامه ی کارشناسی ارشد

جلسه ی دفاع از پایان نامه ی کارشناسی ارشد خانم / آقای علی بازوند

تحت عنوان: **برداشت های دیگر گونه ی مولانا در فیه مافیه وجالس سبعة**

در ساعت ۱۱ صبح..... روز..... شنبه..... مورخ... ۱۳۸۷/۶/۳۰..... در دانشکده ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه لرستان برگزار گردید. هیأت داوران بر اساس اهمیت موضوع، کیفیت پایان نامه، استماع دفاعیه ونحوه ی پاسخگوئی به سوال ها، پایان نامه ی ایشان را برای دریافت درجه ی کارشناسی ارشد در رشته ی **زبان و ادبیات فارسی** معادل با ۴ واحد بانمره ی (به حروف)..... **هجده و نیم**..... (به عدد)..... **۱۸.۵**..... و با درجه ی **عالی**..... مورد تصویب قرار داد.

امضاء

مرتبه علمی

هیأت داوران

استاد راهنما: دکتر قاسم صحرائی

استاد یار دانشگاه لرستان

استاد مشاور: دکتر محمد رضا حسنی جلیلیان

استاد یار دانشگاه لرستان

داور داخلی: دکتر علی نوری خاتونبانی

استاد یار دانشگاه لرستان

داور خارجی: دکتر علی گراوند

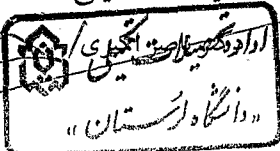
استاد یار دانشگاه ایلام

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشکده ادبیات: دکتر سید محمود میرزائی الحسینی، استادیار دانشگاه لرستان

شماره ثبت: ۱۳۸۷/۶/۳۰
رشته ادبیات فارسی
پایان نامه

مدیر تحصیلات تکمیلی دانشگاه

رئیس دانشکده ادبیات و علوم انسانی

دکتر سید محمود میرزائی الحسینی

دکتر علی نوری خاتونبانی

دکتر محمد رضا حسنی جلیلیان

دکتر علی گراوند

چکیده

مولانا معروف ترین شاعر قرن هفتم است که گنجینه ای گرانبها از آیات و احادیث در ادبیات فارسی دارد. تأویلات در آثار منشور او (مجالس سبعه ، فیه مافیه) حاکی از احاطه شاعر به علوم اسلامی بویژه علوم قرآنی است . موضوع برداشت های دیگرگونه مولانا ، بیشتر پند و اندرز، عبرت، تمسک و توکل به خداوند، عدم پیروی از هوای نفس و مذمت دنیاست. فهم کلام مولانا در بسیاری از موارد بدون آگاهی داشتن از این برداشت های دیگرگونه امکان پذیر نیست، در این تحقیق سعی شده است تا با اشاره به سخنانی که در بردارنده یکی از برداشت های دیگرگونه است، خواننده را در فهم سخن مولانا یاری دهیم. گذشته از این، این تحقیق از این نظر که درصدد شناخت تأویلات مولانا است و جزو تحقیقاتی محسوب می شود که مربوط به آشنایی با فرهنگ آیات و احادیث می باشد حائز اهمیت است.

کلید واژه : برداشت های دیگرگونه / آیات / احادیث / فیه مافیه / مجالس سبعه / مولانا .

فهرست مطالب

کلیات تحقیق

- ۱- بیان مسئله..... ۲-۳
- ۲- تعریف مفاهیم تحقیق..... ۳-۴
- ۳- سؤالات تحقیق..... ۴
- ۴- فرضیات تحقیق..... ۴

مقدمه و کلیات

- ۱- مقدمه..... ۶-۱۰

بخش اول آیات مجالس سبعة

- ۱- گفتار ۱..... ۱۲-۱۴
- ۲- گفتار ۲..... ۱۵-۱۶
- ۳- گفتار ۳..... ۱۷-۱۸
- ۴- گفتار ۴..... ۱۹-۲۰
- ۵- گفتار ۵..... ۲۱-۲۲
- ۶- گفتار ۶..... ۲۳-۲۴
- ۷- گفتار ۷..... ۲۵-۲۶

۲۹-۲۷.....	۸-گفتار
۳۱-۳۰.....	۹-گفتار
۳۳-۳۲.....	۱۰-گفتار
۳۵-۳۴.....	۱۱-گفتار
۳۸-۳۶.....	۱۲-گفتار
۴۱-۳۹.....	۱۳-گفتار
۴۴-۴۲.....	۱۴-گفتار
۴۷-۴۵.....	۱۵-گفتار
۵۰-۴۸.....	۱۶-گفتار
۵۲-۵۱.....	۱۷-گفتار
۵۴-۵۳.....	۱۸-گفتار
۵۶-۵۵.....	۱۹-گفتار
۵۹-۵۷.....	۲۰-گفتار

بخش دوم احادیث مجالس سبعة

۶۳-۶۱.....	۱-گفتار
۶۵-۶۴.....	۲-گفتار
۶۷-۶۶.....	۳-گفتار
۷۰-۶۸.....	۴-گفتار
۷۱.....	۵-گفتار

۶- گفتار ۶..... ۷۳-۷۲

بخش سوم آیات فیه ما فیه

۱- گفتار ۱..... ۷۶-۷۵

۲- گفتار ۲..... ۷۸-۷۷

۳- گفتار ۳..... ۸۰-۷۹

۴- گفتار ۴..... ۸۳-۸۱

۵- گفتار ۵..... ۸۵-۸۴

۶- گفتار ۶..... ۸۷-۸۶

۷- گفتار ۷..... ۹۰-۸۸

۸- گفتار ۸..... ۹۲-۹۱

۹- گفتار ۹..... ۹۴-۹۳

۱۰- گفتار ۱۰..... ۹۶-۹۵

۱۱- گفتار ۱۱..... ۹۹-۹۷

۱۲- گفتار ۱۲..... ۱۰۱-۱۰۰

۱۳- گفتار ۱۳..... ۱۰۴-۱۰۲

۱۴- گفتار ۱۴..... ۱۰۷-۱۰۵

۱۵- گفتار ۱۵..... ۱۰۹-۱۰۸

۱۶- گفتار ۱۶..... ۱۱۱-۱۱۰

۱۱۳-۱۱۲.....	گفتار ۱۷
۱۱۵-۱۱۴.....	گفتار ۱۸
۱۱۸-۱۱۶.....	گفتار ۱۹
۱۲۰-۱۱۹.....	گفتار ۲۰
۱۲۲-۱۲۱.....	گفتار ۲۱
۱۲۴-۱۲۳.....	گفتار ۲۲
۱۲۶-۱۲۵.....	گفتار ۲۳
۱۲۸-۱۲۷.....	گفتار ۲۴
۱۳۰-۱۲۹.....	گفتار ۲۵
۱۳۲-۱۳۱.....	گفتار ۲۶
۱۳۴-۱۳۳.....	گفتار ۲۷
۱۳۷-۱۳۵.....	گفتار ۲۸

بخش چهارم احادیث فیہ ما فیہ

۱۴۰-۱۳۹.....	گفتار ۱
۱۴۲-۱۴۱.....	گفتار ۲
۱۴۳.....	گفتار ۳
۱۴۴.....	گفتار ۴
۱۴۵.....	گفتار ۵

۶- گفتار ۶..... ۱۴۶

۷- گفتار ۷..... ۱۴۷

۸- گفتار ۸..... ۱۴۸

۹- گفتار ۹..... ۱۴۹-۱۵۰

نتیجه گیری و پیشنهادها

نتیجه گیری..... ۱۵۲-۱۵۴

پیشنهادها..... ۱۵۵

منابع و مآخذ..... ۱۵۶-۱۵۷

چکیده انگلیسی..... ۱۵۸

کلیات تحقیق

۱- بیان مسأله (تعریف دقیق مسأله، بیان حدود مسأله، تشریح جنبه های مختلف و ابعاد موضوع و ابهامات مورد نظر تحقیق) :

مولانا جلال الدین در آثار منظوم و منثور خود به نحو گسترده ای تأویلات از آیات قرآن و احادیث، و ... ارائه کرده است. بی گمان، فهم بهتر سخنان مولانا، به دریافت درست مفهومی بستگی دارد که وی از آن آیات و احادیث و مضامین اراده کرده است. به بیان دیگر، گاهی مولانا آیات و احادیث و مضامین را در مفهوم رایج و نخستین آنها به کار نبرده، بلکه برداشتی دیگرگون و جدید ارائه کرده است.

برای نمونه برداشت مولانا از آیه: (اقتربت الساعة و انشق القمر) نه موضوع قیامت، بلکه معجزه پیامبر و شق القمر است. اواز روایت: (كلم الناس علی قدر عقولهم) نه سخن گفتن پیامبران با مردم زمان خود، بلکه سخن گفتن خداوند با مردم در مورد نام های نیکوی پیامبر اسلام را برداشت کرده است. در حکایت کج شدن تاج سلیمان، مولانا از تاج او، ذوق و وجد وی را برداشت می کند. در بیت سنایی: (جان پاکان غذای پاک خورد / مار باشد که باد و خاک خورد) مولانا، از مار، نفس اماره، و از خاک، چرب و شیرین دنیا که از خاک می روید، و از باد، جاه امیری و خواجگی را برداشت کرده است.

بنابراین برای فهم درست سخن مولانا، ابتدا باید برداشت متفاوت او را از آیات، روایات، اصطلاحات فهمید. به نظر می رسد یکی از مهمترین دلایل جذابیت نثر مولانا همین تأویلات اوست که باعث برانگیخته شدن اعجاب و شگفتی مخاطب می شود.

با توجه به آنکه درباره تأویل و برداشت های دیگرگونه در آثار منظوم مولانا بخصوص مثنوی، قبلاً کارهایی انجام شده است. ما در این پایان نامه به بررسی و تحقیق در خصوص برداشت های دیگرگونه مولانا در فیه ما فیه و مجالس سبعة می پردازیم.

در این جا چند نکته لازم به توضیح است :

۱- این پایان نامه در پی توصیف و تحلیل برداشت های دیگرگونه مولانا از آیات و روایات است. موضوع این رساله در آثارشاعران و نویسندگان پس و پیش از مولانا نیز مسبوق به سابقه است. تحقیق حاضر قصد ریشه یابی تأویل ها و برداشت های دیگرگونه در آثار بزرگان پیش از مولانا و ردیابی آنها را در آثار بزرگان پس از وی ندارد. به بیان دیگر، این پایان نامه محدود به آثار منثور مولاناست و نباید انتظار مطالعه تطبیقی از آن داشت.

۲- در تعیین برداشت دیگرگونه مولانا از آیات قرآن، چاره ای جز مراجعه به تفاسیر قرآن، بخصوص تفاسیر تا عصر مولانا نیست. در مراجعه به تفاسیر نیز با نظر به محدودیت زمانی ارائه پایان نامه، ناگزیر از انتخاب اهم تفاسیر مربوط به اهل سنت، شیعه و تفاسیر عرفانی هستیم. در این زمینه، تفاسیر طبری، روض الجنان و کشف الاسرار به دلیل آنکه نمایندگان گونه های مختلف تفسیری و نیز شامل تفسیر کل قرآن هستند، اهمیت بیشتری دارند.

۳- در مورد روایات، تعبیر و مضامین نیز ناگزیریم برداشت های مولانا را با معنای متعارف و فرهنگ لغتی آنها بسنجیم.

۲- تعریف مفاهیم تحقیق :

برداشت دیگرگونه در این پایان نامه، مفهومی چون « تأویل » دارد.

تأویل: بازگرداندن لفظ (آیه قرآن) از معنای ظاهر به معنی احتمالی آنست به شرط آنکه معنی محتمل مخالف کتاب و سنت نباشد. (دهخدا، ذیل مدخل تأویل).

تأویل به طور کلی با معانی باطنی و پوشیده سر و کار دارد. این واژه بیشتر در مورد آیات قرآن استفاده می شده است ولی امروزه در زمینه های دیگر نیز رواج و توسعه یافته است.

گونه دیگری از تأویل که در نقد ادبی امروز بیشتر رایج است، برداشت‌ها و استنباط‌های شخصی و شاعرانه هنرمند از متن است که معادل هرمنوتیک نوین است.

در پایان نامه حاضر با گونه‌های مختلف تأویل و برداشت دیگرگونه رویرو خواهیم بود. چنانکه علاوه بر تأویل آیات، با تأویل روایات و برداشت‌های جدید از آنها و نیز استنباط‌های شخصی و شاعرانه با پاره‌ای مضامین و اصطلاحات نیز مواجهیم.

۳- سؤالات تحقیق: (شامل سؤال اصلی و سؤالات فرعی)

سؤال اصلی: برداشت‌های دیگرگونه مولانه در فیه ما فیه و مجالس سبعة چگونه است؟

سؤال‌های فرعی:

۱- دامنه برداشت‌های دیگرگون مولانا تا کجاست؟

۲- برداشت‌های دیگرگونه در زیبایی ادبی نثر مولانا چه تأثیری دارد؟

۴- فرضیات تحقیق: (فرضیه اصلی و فرضیات جنبی یا جانشین)

فرضیه اصلی: مولانا اغلب تحت تأثیر نگرش عرفانی خاص خود از آیات، احادیث، مضمون‌ها و

اصطلاحات برداشتی دیگرگون و جدید ارائه کرده است.

فرضیه‌های فرعی:

۱- مولانا نه تنها از آیات قرآنی، بلکه از روایات، مضامین و اصطلاحات نیز برداشت‌های دیگرگونه‌ای ارائه کرده است.

۲- برداشت‌های دیگرگون و جدید، توانایی مولانا را برای بیان مفاهیم و مقاصد خاص خود بیشتر کرده و با غافلگیری هنری، بر جذابیت آثار خود افزوده است.

مقدمه

در صدف آثار مولانا که غرق دریای بیکران خداوندی است، انواع ذر و جوهر موجود است. البته دست هر کسی بدان اسرار نمی رسد و تنها غواصان بحر معنی اند که قادر به دسترسی به این اسرارند. همان گونه که مولانا در مثنوی نیز فرموده است :

ناطق کامل چو خوان پاشی بود   خوانش پر هر گونه آشی بود
تا نماند هیچ مهمان بی نوا   هر کسی یابد غذای خود جدا
همچو قرآن که به معنی هفت توست   خاص را و عام را مطعم دراوست

(۱۸۹۷-۱۸۹۵/۳)

مولانا سرآمد ناطقان کاملی است که برخوان گسترده خود برای همه خوانندگان، در خور فهم و ظرفیتشان، قوت و غذای روحانی نهاده است. البته بهره وافر نصیب کسانی است که طالب معارف معنوی باشند و در دکان وحدت مولوی جويا و مشتری کالای وحدت گردند؛ آنچه در آثارش وحدت آفرین است و جان اندیشه مولوی بر محور آن می گردد، بیش از همه، قرآن کریم است. کتابی که برای تعلیم و تربیت هدایت و سعادت آدمیان نازل شده است و تا قیامت دستگیر مومنان و چراغ راه آنان است.

تاکنون هیچ رساله، و کتاب و یا مقاله ای در مورد برداشت های دیگرگون مولانا در مجالس سبعة و فیه ما فیه بنده ندیده ام. نسخه های چاپ شده کتاب های (مجالس سبعة و فیه ما فیه) نیز جز پاره ای توضیحات لغوی یا توضیح اعلام، مطالب دیگری به همراه ندارد. ولی در مورد تأویل در مثنوی، علاوه بر شروح متعدد مثنوی، چند رساله دانشجویی نیز نوشته شده است. این پایان نامه برای اولین بار به برداشت های دیگرگونه مولانا در آثار مثنوی وی می پردازد، تا راهنما و راهگشای کسانی باشد که می خواهند در آثار مثنوی مولانا تحقیق نمایند.

در فیه مافیه و مجالس سبعة مولانا بسیاری از جواهر اسرار کلام خداوندی (آیات و احادیث) غواصی شده و در کمتر برگی از این دو کتاب است که پرتو روشنی از آن چراغ جاودانه و نورجان بخش خدا نتاییده باشد. چون موضوع پایان نامه برداشت های دیگر گونه مولانا از آیات و احادیث در کتاب های فیه مافیه و مجالس سبعة می باشد، ابتدا به ارتباط برداشت دیگر گونه و تأویل و سپس به تعریف تأویل از زوایای مختلف می پردازیم.

مولانا در بسیاری از اشعار و سخنان خود آیات و احادیثی را آورده است که برداشت او از آنها با آنچه معنای ظاهری این آیات و احادیث می باشد، متفاوت است. فهم این نوع آیات و احادیث در سخنان مولانا به دلیل رمز آمیز بودن، مستلزم درک معانی مجازی کلماتی است که به نمایندگی اشخاص و اشیا و غیره ... چهارچوب ظاهری کلام را شکل می بخشند. این عبارات و کلمات به منزله رموزی هستند که راه بردن و دست یافتن به راز و حقیقت مفهوم آنها، جز از طریق گشودن آنها ممکن نیست. قطعاً درک بهتر سخنان مولانا، بستگی به دریافت درست مفهوم آیات و احادیثی دارد که وی از آنها بهره برده است. مولانا گاهی آیات و احادیث را در مفهوم رایج و نخستین آنها به کار نبرده، بلکه برداشتی دیگر گونه و جدید از آنها ارائه کرده است. بنابراین برای فهم درست سخن مولانا، ابتدا باید برداشت متفاوت او را از آیات، روایات، فهمید. در این تحقیق تلاش شده است این عبارات و کلمات رمز آلود پیدا و سپس به توضیح آنها پرداخته شود و برداشت مولانا از آنها بیان گردد.

برداشت دیگر گونه خود زیر مجموعه ای از تأویل است، زیرا تأویل بازگرداندن کلام است از معنای ظاهری به سوی جهتی که احتمال داشته باشد. (دهخدا، ذیل مدخل تأویل) این تعریف شامل برداشت دیگر گونه هم می شود؛ به این معنی که برداشت دیگر گونه، اغلب فهم و استنباط معنایی غیر از معنای ظاهری کلمه یا کلام است. برای مثال در حدیث «کساد امتی عند فساد امتی ...» مولانا برداشتی جدید

از کلمه « کساد » دارد، کساد در فرهنگ های لغت به معنای بی رونقی و رکود است، اما او « کساد » را به معنای منسوخ شدن دین می داند.

« تأویل: چیزی را به چیزی بازگرداندن. برگرداندن به چیزی؛ مشتق از « اول » است که در لغت به معنی رجوع است. تأویل کلام: بیان کردن آنچه کلام بدان باز می گردد. در اصطلاح، گردانیدن کلام از ظاهر به سوی جهتی که احتمال داشته باشد. در شرع بازگرداندن لفظ از معنی ظاهری به معنی احتمالی آنست به شرط آنکه معنی محتمل را موافق کتاب و سنت بیابند مانند قول خدای تعالی: « یخرج الحی من المیت » اگر بدان بیرون آوردن پرنده از بیضه اراده شود تفسیر خوانند و اگر بدان اخراج مومن از کافر یا عالم از جاهل اراده شود تأویل است.» (دهخدا، ۱۳۷۳: ذیل مدخل تأویل)

« آیه های قرآن مجید جدا از معناهای ظاهریشان، دارای معانی پنهانی و باطنی هستند که فهم و درک آنها به درجه فهم اهل معرفت بستگی دارد. « حدیثی نبوی - از قول سلمان - برجاست: « ان لكل امرا جوانیاً و برانیاً » هر امری را باطنی است و ظاهری. در حدیث مشهور دیگری آمده است: « ان للقران ظهراً و بطناً و لبطنه بطن الی سبعة ابطن. » به بیان مولانا در مثنوی:

همچو قرآن که به معنی هفت توست   خاص را و عام را معظم در اوست

اخوان الصفا از جمله نخستین گروه اندیشه وران مسلمان بودند که نه تنها میان ظاهر و باطن قرآن مجید، بل میان ظاهر و باطن علم دین و شریعت نیز تمایز قائل شدند. اسماعیلیه در مورد مهمترین نکته « علم باطنی » یعنی باور به تمایز معنایی میان قرآن مجید و علم شریعت، با اخوان الصفا هم نظر بودند.» (احمدی، ۱۳۸۵: صص ۵۰۳-۵۰۴)

اکنون لازم است تفاوت میان تأویل و تفسیر مختصراً شرح شود: « از تمایز ظاهر و باطن به تمایز تفسیر و تأویل می رسیم. تفسیر، بیان معناهای ظاهری قرآن مجید است چنانکه متن در ظاهر ادبی خود می نماید. تفسیر، بدین سان، شناخت واژگان، قاعده های دستوری، قاعده های ادبی و زبان شناسیک،

اشارات تاریخی، حقوقی و غیره است. هدف از تفسیر درک دقیقتر خواننده از متن است. اما تأویل متن کوششی است برای راهیابی به معنای باطنی هر حکایت.» (احمدی، ۱۳۸۵: صص ۵۰۴-۵۰۵)

باری در آثار مولانا، تعبیرات قرآنی با چنان کثرتی نقل شده است که به نحوی آشکار از غلبه معانی و الفاظ قرآن بر ذهن گوینده و از احاطه وی بر اسرار آن حکایت دارد. و جالب آن است که آنها را نیز در بیشتر موارد در غیر معانی ظاهری به کار می برد، تا خواننده را به کنکاش وادارد و ذهن او را از معنای ظاهر به معنای باطنی که همان برداشت دیگرگونه است، سوق دهد. قرآن از نظر مولانا و رای ظاهر خویش باطنی هم دارد. البته مولانا نفوذ به باطن قرآن را مجوزی برای عدول از ظاهر آن نمی داند و در عین توجه به باطن قرآن، توجه به ظاهر را هم نفی نمی کند.

احادیث نبوی که در نزد صوفیه بسیار مورد توجه بوده است، در حوزه دیدگاه مولانا با احترام و علاقه بسیار نگریسته می شد. انتساب متن احادیث به رسول خدا (ص) باعث می شد که مولانا و دیگر عرفا آنها را ظاهراً به عنوان کلام انسان کامل، مترادف وحی و مثل آنچه حق بر ضمیر عارف الهام کرده است به حساب آورند. در بسیاری موارد مولانا از این احادیث مانند آیات قرآن برداشت دیگرگونه ای داشته است. همان گونه که گشودن رمز آیات برای تفهیم بهتر لازم است، گشودن رمز برخی از احادیث نیز لازم و ضروری می نماید. مولانا با کمک گرفتن از احادیث به بیان موضوعات بسیاری پرداخته است که از جمله آنها پرداختن به امر معاد، تربیت و اخلاق، حکمت و معرفت ... می باشد. بدین گونه مولانا با نقل بعضی از احادیث به تعلیم و تهذیب سالکان و عارفان و اصلاح برخی آداب و رسوم آنها پرداخته است.

یکی از ضرورت های بحث پیرامون برداشت های دیگرگونه در آثار مولانا، آنست که بدانیم همه آثار او سرشار از آیات و احادیث می باشد و هدف مولانا از بکارگیری این همه آیه و حدیث در سخن

خود برداشت معنای ظاهری از آنها نبوده است. اگرچه تعدادی از این آیات و احادیث در آثار مولانا معنای ظاهری دارند.

مولانا در درجه اول عارفی کامل و واصل بوده است و سپس شاعری بزرگ، دقت و امعان نظر در این آیات و احادیث، خواننده را متوجه این نکته می کند که منظور وی از آنها معنای باطنی بوده است نه معنای ظاهری آنها، هم چنان که خود در مثنوی بارها به این نکته اشاره نموده است.

در این تحقیق سعی شده است که آیات و احادیثی از کتاب های فیه مافیه و مجالس سبعة انتخاب شود که قصد مولانا از کاربرد آنها اراده معنای باطنی و پنهانی دیگری از آنها بوده است و نگارنده به اندازه توانایی خود و کمک گرفتن از استادان راهنما و مشاور به شرح و توضیح آنها پرداخته است.

این پایان نامه از چهار بخش تشکیل شده است: بخش اول آن شامل آیات مجالس سبعة؛ بخش دوم، احادیث مجالس سبعة؛ بخش سوم، آیات فیه مافیه و بخش چهارم، احادیث فیه مافیه می باشد. شیوه کار این بوده است که ابتدا متن کتاب های مذکور به دقت مورد مطالعه قرار می گرفت، آیات و احادیثی که به نظر می رسید برداشتی دیگرگونه دارند، همراه با متن مورد نظر استخراج می شد. بعد از آن معنی آیه با ترجمه الهی قمشه ای از قرآن و سپس نظر تفاسیر (تفسیر طبری، روض الجنان، تفسیر کشف الاسرار) با رعایت ترتیب تاریخی یادداشت می گردید. و در پایان به شرح برداشت دیگر گونه آیات و احادیث از نظر مولانا پرداخته می شد. هم چنین شیوه رسم الخط امروزی در تمام پایان نامه رعایت گردیده است.

بخش اول

آیات مجالس سبعة